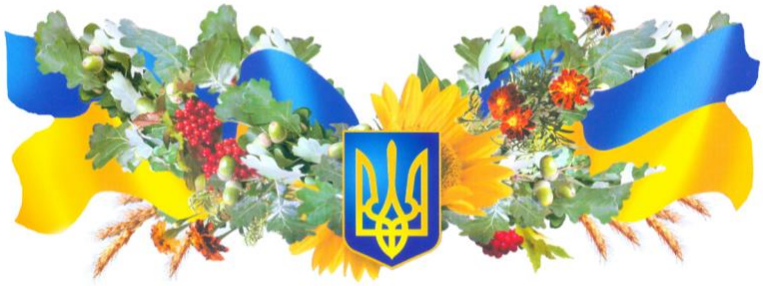
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ГО «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ»
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ імені АНДРІЯ МАЛИШКА

КАФЕДРА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНСЬКА МОВА ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА В УКРАЇНІ І СВІТІ

XIX Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю
до Дня української писемності й мови

28 жовтня 2025 року

Київ – 2025

УДК 80.06
У 34

Рекомендувано Вченою радою
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 3 від 30 жовтня 2025 року)

Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі: Матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції /відп. ред. С.В. Шевчук, відп. за випуск Ю.Б. Виноградова, О.В. Дияк. Київ : Вид-во Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, 2025. 112 с.

У збірнику подано статті й тези мовознавців, молодих учених і здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти, які брали участь у конференції та круглому столі. Тематика доповідей охоплює питання мовної політики та мовної культури в Україні в контексті актуальних суспільно-політичних процесів, проблеми української мови як чинника національної самоідентифікації, як засобу формування національної свідомості українського суспільства, аспекти професійної комунікації в освіті, сучасні тенденції розвитку лексикології, морфології, термінології та фразеології української мови.

Викладачам, учителям, журналістам, державним службовцям, здобувачам усіх рівнів вищої освіти й усім, хто прагне надати сили українському слову у професійній царині.

Редакційна колегія:

Шевчук Світлана Володимирівна, завідувач кафедри культури української мови, академік ГО «Національна академія наук вищої освіти України», кандидат філологічних наук, професор – **відповідальний редактор;**
Виноградова Юлія Борисівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **відповідальний секретар;**
Глущик Сергій Васильович, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **модератор;**
Дияк Олена Володимирівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **відповідальний секретар;**
Лобода Тетяна Михайлівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат педагогічних наук.

© Автори статей, 2025
© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2025

19.06.2022№ 2309-IX : станом на 25.06.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2309-20#Text (дата звернення 26.10.2025).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження : Закон України від 19.06.2022 № 2313-IX : станом на 20.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-20#Text (дата звернення 26.10.2025).

9. Що таке цілі сталого розвитку? *Програма розвитку ООН в Україні*. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku (дата звернення: 26.10.2025).

10. В Україні зріс випуск книг: тиражі піднялися на 37% у першому півріччі 2025 року. *Borg expert*. URL: https://borgexpert.com/news/v-ukraini-zris-vypusk-knyh-tyrazhi-pidnialysia-na-37-u-pershomu-pivrichchi-2025-roku (дата звернення: 26.10.2025).

Хараман Наталія
Фаховий коледж мистецтв та дизайну КНУТД»,
м. Київ
Ніколаєва Наталія
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
м. Київ

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У «ЩОДЕННИКУ» ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Синтаксична організація тексту – один із невід'ємних складників як загальномовної, так і індивідуально-авторської виразності. У тексті як витворі мовної діяльності функціонують певні моделі та засоби для висловлення думки й формування необхідного смислу.

Мовознавець Н. Гуйванюк наголошує на важливості дослідження динаміки формально-семантичної структури речень різної будови, їх наповнення новим комунікативним змістом, поетично змодельованим відтворенням дійсності

через призму авторського “Я”, систему образних асоціацій, що відбивають вир думок і почуттів мовця [2, с. 105].

Аналіз синтаксичної структури мови “Щоденника” Олександра Довженка дозволяє стверджувати, що письменник переважно утримується від вживання складних синтаксичних конструкцій, складнопідрядних та складносурядних речень, періодів тощо. Зумовлене це самою специфікою стилю мемуарної літератури. Для щоденникових записів характерна відсутність єдиного сюжету, центральним об’єднувальним стрижнем є авторський погляд на події. О. Галич, аналізуючи щоденник як жанр сучасної мемуаристики, зазначає, що “нормальним у щоденниках є уривчастість, фрагментарність, необробленість оповіді, стилістична незачесаність фрази” [1, с. 41].

Досить частотними в щоденникових записах є означено-особові речення. “…Стилістична своєрідність односкладних означено-особових речень полягає в тому, що через відсутність підмета-займенника в них …зосереджується увага на головному членові, вираженому дієсловом. Тим самим на перший план висувається не особа, а дія або стан” [4, с. 67]. Такі синтаксичні одиниці характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, передають внутрішній стан мовця, усувають потребу наголосити на особі діяча.

Виразною ознакою означено-особових речень є тенденція до “усунення підметів, що відповідають 1-й або 2-й особі, в розмовному, зокрема в неакцентованому мовленні. Ця тенденція також виразно позначається на оформленні оповіді в мемуарному стилі мовлення” [4, с. 69]: *Старію* [3, с. 159]; *Рушаємо до Балашова* [3, с. 134].

Означено-особові речення з головним членом у дієслівних формах наказового способу переважно функціонують у розмовному стилі. Такі конструкції в тексті “Щоденника” зафіксовано в діалогічному мовленні*: Стій, не слухайся свого дурного серця! Не піддавайся крику дурного гарячого свого серця* [3, с. 119]; *Встаньте і зніміть шапки!* [3, с. 123].

Односкладні означено-особові речення в щоденникових записах передають лаконічність висловлення, а також сприяють уникненню повторення тих самих членів речення, виражених займенниками.

Рідше в мові щоденника трапляються неозначено-особові речення, які сприймаємо на фоні особових як такі, що позначають дію, суб'єкт якої відомий співрозмовникам із загального змісту. Вони доречні в тексті тоді, коли основним завданням його є повідомлення про дію, прагнення звернути увагу на неї, а діяч або взагалі "невідомий мовцеві, і це мало для нього важить, оскільки повідомлення не потребує найменування виконувача дії" [4, с. 72], або може бути встановлений з загального контексту: *По літаку дали три постріли* [3, с. 161]; *Забрали Табрук. Душать Севастополь* [3, с. 170].

Вірогідно, автор свідомо послуговувався неозначено-особовими реченнями, з певних причин не називаючи суб'єкта дії, навмисно усуваючи його з висловлення, чим створюється неозначеність речення: *Варять у лозах самогон. Цідять по капельці* [3, с. 131].

Серед усіх типів одночленних конструкцій, що характерні для щоденникових записів О. Довженка, найбільше стилістично навантаженими є безособові й номінативні речення.

Останні властиві кінематографічному сценарію, що пояснюється специфікою жанру: "Щоденник" втілює муки творчої праці Олександра Довженка. Номінативні речення є засобом зображення певного стану людської психіки, особливостей сприймання навколишнього: тоді, коли діяч не може встановити зв'язок між розрізненими образами, які виникають у його свідомості. Причини цього можуть бути як зовнішні, так і внутрішні. Зовнішні діють, якщо при швидкому русі людина встигає лише фіксувати різні предмети, але не має часу пов'язувати їх у цілісну картину. Внутрішні причини такого сприймання навколишнього – при надзвичайній схвильованості, може, навіть при деякому приглушенні свідомості від хвилювання, що не дає змоги розібратися у враженнях, упорядкувати їх: *Староста. Поліцай. Націоналіст.*

Дворушник. Загибель народу. Свідомість загибелі народу. Розпачливо маразматичний стан. Темрява. Незнання історії. [3, с. 144].

Односкладні речення цього типу вживані також при відтворенні спогадів, бо вони найкраще передають і фрагментарність згадок, і змінність їх. Записи в щоденнику містять значну кількість номінативних речень. Призначення їх тут різне: автор щоденника може нотувати у формі номінативних речень найбільш вразливі картини, сподіваючись потім за цими штрихами відтворити їхню повну картину, відновити думки, почуття, які виникали в нього тоді, саму атмосферу того часу, тієї ситуації, яких стосується запис: *Великий вихід з Києва. Трагедія киян. Віра в незламність Києва. Віра в своє безсмертя і непереможність. Прощання. Дніпро – мости – гори. Ранок. Борщівські болота. Гребля, острів. Авто. Кладки, потоп. Гнилиця. Смерть, смерть* [3, с. 127].

Відчутно, що записи в щоденнику досить часто могли здійснюватися в стані нервового збудження, великого хвилювання, глибоких і досить болісних переживань. Автор записів гарячково кидається від однієї думки до іншої, від спогадів до сучасності. Такі записи рясніють номінативними реченнями поряд з неповними й односкладними, двоскладними: *Відступ. Розробити його з усіма типовими зовнішніми і внутрішніми деталями. Загибель командування. Самогубство начальників. Прокляття самогубцям. Генерал на те, щоб перемагати, а не самогубитися. Як боєць висловив свою ненависть і презирство до самогубців. Провокація. Провокаційні німецькі чутки, радіо, листівки. Відступ мимо хати. Куди? З ким? На який час? До хати. Плач у хаті… Тут потрібна детальна розробка. Оточення. Загибель великих. Оточення. Агонія України. Страшний суд. Помутилася свідомість. Все пішло прахом і димом. Зброю кинуто. Прихід німців. Окупація. Влада. Самогон. Карти. Почуття рабства, сварки, ярмо* [3, с. 144].

Номінативні речення в “Щоденнику” О. Довженка мають також важливу композиційну роль. Вони вводять у розповідь нових людей, нові події тощо. Особливість таких синтаксичних конструкцій у тому, що вони начебто безпосередньо відтворюють процес сприймання у всій безпосередності

супровідних емоцій: *Німецький табір за колючим дротом. Розмова з німецькими солдатами – словаками. Бомбардування. Бажання, аби вбили свої. Надії. Надії на перемогу. Ненависть і презирство старих чоловіків* [3, с. 143].

Подекуди номінативні речення автор уживає також для створення опису пейзажу, природних явищ: *Осот, буркун та дикий соняшник з полином. Дика краса* [3, с. 186*]; Ранок. Сонце, тиша* [3, с. 115].

Залучення номінативних речень до складного цілого здійснюється О. Довженком шляхом однотипних наскрізних зв'язків. Це інтонація, сполучники, спільний член речення; проте будь-який з цих зв'язків поєднує номінативні і двочленні речення в єдине композиційне ціле: *Ніч. Уночі почалася всесвітня війна. Війна* [3, с. 147]*; Коні в хатах. Цілий корпус. Хлопчаки зійшлись і розмовляють, хвастають, у кого в хаті кращі коні* [3, с. 103].

У безособових односкладних реченнях головний член виражає дію, буття, стан дійсності в часі безвідносно або непрямо-відносно до дійової особи чи носія стану. Головна увага зосереджується в таких реченнях не на особі, а на дії, результаті події: *Після катастрофи минуло не більше півгодини* [3, с. 184].

У "Щоденнику" автор розповідає про свої почуття, переживання щодо тогочасних подій, що реалізуються в реченнях безособового типу. Основний акцент припадає на безособово-предикативний прислівник, який передає піднесений або пригнічений душевний стан митця, його емоційно-психічні переживання: *Як мені жалько* [3, с. 124]; *На душі радісно* [3, с. 135]; *Тісно і душно* [3, с. 142].

Особливої уваги заслуговують безособові речення на -но, -то. У них дієприкметник, виконуючи роль головного предикативного члена безособового речення, набув специфічного оформлення, втративши, власне, зв'язки із системою відмінювання. Традиційною є думка, що в реченнях цього виду головний член виражений незмінною предикативною формою на -но , -то й означає стан як результат дії в минулому, підкреслює інтенсивність її здійснення: *У Києві зірвано Печерську лавру* [3, с. 116]; *Убито ще десять*

чоловік [3, с. 120]; *Побито й спалено. Спалено багато людей. Переправи знищено* [3, с. 153].

Часто О. Довженко, відтворюючи фізичні процеси, відчуття, сприймання, вказує на їхню нестачу або повну відсутність. Ці речення яскраво відбивають негативні наслідки війни: занепад матеріального й духовного: *У нас абсолютно нема правильного проектування себе в оточенні дійсності і історії; У нас нема справжнього почуття гідності* [3, с. 148]; *Нема у нас єдності* [3, с. 154]. Безособові речення, що мають головний член, виражений предикативним словом *нема (немає)*, здебільшого передають душевний стан автора.

Найчастіше вживаними безособовими реченнями є речення з модальним предикатом. У таких конструкціях найсуттєвішою ознакою є те, що категоріальна структура ґрунтується на взаємодії двох семантичних предикатів: дієслівного, який репрезентує ситуацію, і модального, що актуалізує її. Ці конструкції виражають можливість (неможливість) здійснення майбутньої дії: *Нас не можна завоювати* [3, с. 154]; *Можна десь використати у фільмі, як прекрасну сцену* [3, с. 195]; *На ці теми можна б написати цілу доповідь* [3, с. 173]; *Звичайно, працювати тут буде неможливо* [3, с. 171] або необхідність, обов'язковість здійснення: *Треба категорично перебудувати становище і роль учителя в школі* [3, с. 118]; *Обов'язково треба вивчити і простежити цей прикрий соціальний факт* [3, с. 118]; *Треба битися до краю* [3, с. 134]; *Архітектуру треба підняти, як жодне мистецтво* [3, с. 165]. В основному, у таких конструкціях містяться певного роду думки й настанови автора, пов'язані з пошуком сенсу буття і творчості.

Отже, серед односкладних речень у мові щоденникових записів О. Довженка переважають означено-особові, неозначено-особові, безособові, якими автор послуговується з метою наголосити на дії, а не на особі діяча. Безособовими реченнями митець передавав свій внутрішній стан; констатував про нестачу або повну відсутність певного явища; виражав можливість чи неможливість, необхідність здійснення дії. Сприймання навколишньої дійсності автор розкривав і за допомогою номінативних речень.

Література

1. Галич О.А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи : монографія. Луганськ : Знання, 2001. 246 с.

2. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми // Актуальні проблеми синтаксису. Київ – Херсон, 2003. С. 105–122.

3. Довженко О. П. Господи, пошли мені сили: Щоденник, кіноповісті, оповідання, фольклорні записи, листи, документи. Харків : Фоліо, 1994. 655 с.

4. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. – К. : Наук. думка, 1973. 288 с.

Чабанюк Вадим

Кузнецова Лариса

НАВС України

м. Київ

ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ХУЛІГАНСТВО» ТА ЙОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ

У сучасній українській кримінально-правовій науці поняття «хуліганство» розглядається не лише як правова дефініція, а як соціально-мовна конструкція, що відображає певний тип девіантної поведінки. Норма про хуліганство в Кримінальному кодексі (КК) України має одночасно юридичну, моральну і комунікативну природу, адже посягання на громадський порядок означає порушення загальноприйнятих соціальних правил спілкування та співіснування. Щоб зрозуміти сучасні нормативні проблеми визначення такого поняття, на нашу думку, є доцільним спочатку проаналізувати етимологічне походження терміна «хуліганство».

Можемо констатувати, що в теорії кримінального права нині відсутня єдина концепція розуміння етимологічного походження терміна «хуліганство». Так, наприклад, М. Л. Наклович, дослідивши літературні джерела, зокрема